

Seljukly-gürji gatnaşyklary

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Seljukly-gürji gatnaşyklary SELÇUKLU-GÜRCÜ İLİŞKİLERİ

Türklerin tarihte kurduğu büyük devletlerden birisi şüphesiz Büyük Selçuklu Devleti'dir. Bu devlet yaklaşık olarak bir buçuk asır gibi kısa sayılabilecek bir süre varlığını sürdürmüş olmasına rağmen hem geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olması hem de Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletleri için temel teşkil etmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Selçukluların hakim oldukları geniş coğrafya içinde stratejik önemi sebebiyle Kafkasya'nın özel bir yeri vardır. Bu bölgenin en önemli siyasi gücü ise Gürcistan'dır. Bu yazıda Büyük Selçuklular ile Gürcüler arasındaki siyasî ilişkiler üzerinde durulacaktır. Büyük Selçukluların devamı olan Anadolu Selçukluları ile Doğu Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin Gürcülerle ilişkileri ise ayrıca ele alınması gereken önemli konulardır. Ayrıca Ahıska'da XI. yüzyıl mimarisi örneklerinden bir mescidin bulunması, Selçuklu-Gürcü ilişkilerinin dil, edebiyat, kültür ve sanat alanlarında da araştırma konusu yapılmasının gerekliliğini göstermektedir.

Türkler ve Gürcülerin Müslüman Araplarla temasları aynı döneme rastlar. Hz. Ömer döneminde İran'ın fethinden sonra İslâm ordularının bir bölümü Horasan'a hareket ederken diğer bir bölümü Kafkasya'ya yöneldiler. Bundan bir süre önce Gürcistan'ın doğusu ile Kafkasya'nın önemli bir bölümü, İran Sasani İmparatorluğu'na bağlı idi. Müslümanların Gürcülerle ilk ilişkileri, sahabî Habib b. Mesleme'nin 22/643'de Azerbaycan bölge komutanı Süraka b. Amr tarafından Tiflis fethine memur edilmesiyle başlamış oldu. Bu sefer sonuçsuz kaldı, fakat Habib 25/645'de Ermeniyе'deki fetihlerden sonra Tiflis'e kadar ulaşmayı başardı ve şehri kuşatarak Gürcüleri İslam hakimiyetini tanımaya çağırdı. Kıymetli hediyelerle barış yapmak üzere gelen elçiye, yıllık cizye ödemelerine karşılık Gürcülerin canları, malları, mabetleri ve dinlerine

dokunulmayacağını taahhüt eden bir emanname verdi. Bu başarısı sebebiyle “Gürcistan fatihi” olarak anılan Habib, Belazurî’ye göre bu sefer sırasında Samshe ve Şavşat bölgelerini de fethetmiştir.

Bu ilk fetihlerden sonra Doğu Gürcistan’daki İslam hakimiyeti, Emeviler ve Abbasiler döneminde de devam etti. Başkenti Kutais olan Batı Gürcistan’daki Abhaz-Gürcü krallığı ise Bizans desteğiyle varlığını korudu ve kısa sürede diğer küçük devletler üzerinde hakimiyet kurarak III. Bagrat döneminde (975-1014) Tiflis dışında kalan bütün Gürcistan topraklarına sahip oldu. Aynı dönemde giderek zayıflayan Abbasiler, Kafkasya’daki otoritelerini kaybettiler. Abbasilerin hakimiyetlerini kısmen devrettikleri bölgedeki emirliklerin bağımsız hareket etmeye başlamaları da Gürcülerin işini kolaylaştırdı.

İlk Selçuklu-Gürcü Teması

Bu sırada Karahanlılar ve Gaznelilerin tazyiki sebebiyle bunalan Selçuklular bir yandan bu devletlere karşı varoluş mücadelesi yürütürken diğer yandan devamlı kalacakları bir yurt arıyorlardı. Bu çerçevede Çağrı Bey komutasında batıya bir keşif seferi düzenlediler (1018-1021).

Çağrı Bey, 1018’de Doğu Anadolu’daki muvaffakiyetlerden sonra Nahçıvan bölgesine yöneldi ve karşısına Gürcülerin çıkmaması üzerine akınlar düzenleyerek bölgeyi hakimiyeti altına aldı. Çağrı Bey’in bu başarılı seferi sırasında Bizans sınırında Ermeni ve Gürcü kumandanlarıyla muharebeler yaptığı ve birçok muvaffakiyetler elde ettiği de belirtilmektedir. 1021’de Tuğrul Bey’in Nahçıvan’a geldiği, fakat karşısına çıkan Liparit’in ordusundan çekinerek kaçtığı iddiası doğru olmamalıdır. Zira hem sefer Çağrı Bey komutasında yapılmıştır, hem de başarılı olmuştur. Gürcü tarihçiler Selçuklu ordularının ilk kez Güney Kafkasya’da göründükleri tarihi, XI. yüzyılın otuzlu yılları olarak kabul etmektedirler. Bu ilk akınlarla birlikte Gürcistan sınırlarına dayanan Selçuklular, komşu bölgelere yerleşmeye başladılar.

Selçukluların Gürcistan sınırına dayandıkları bu dönemde Tiflis ve çevresi Arap hakimiyetindeydi. Dar bir alana inhisar eden Tiflis Emirliği, Caferiler hanedanı tarafından idare ediliyordu ve Gürcistan'ı birleştirmek iddiasındaki ilk Gürcü krallarının en önemli hedefi idi. Bu hususta IV. Bagrat (1027-1072) zikredilebilir. Fakat bölgedeki nüfuzu zayıf olan Bizans'ın ona karşı güçlü Gürcü derebeylerinden Liparit'i desteklemesi, güç dengesinin Tiflis Emirliği aleyhine bozulmasını engelliyordu.

Tiflis emiri Cafer b. Ali, 1032'de Liparit tarafından esir alınarak Gürcü kralı Bagrat'a verildi. Fakat bazı feodallerin araya girmesiyle serbest bırakıldı. Bagrat, bu hareketiyle emiri esir alan rakibi Liparit'in itibar kazanmasını engellemiş oldu. Çünkü, Tiflis'in Liparit'in eline geçmesinden korkuyordu. Bir süre sonra Tiflis'i kendisi kuşattı. Kuşatma uzayınca şehirde erzak tükendi ve büyük sıkıntılar yaşandı, fakat şehir düşmedi. 1039-1040'da iki yıl kadar süren ve Kaheti kralının da destek verdiği kuşatmada kıtlık ve yokluk sebebiyle bunalan emir, şehri teslim hazırlanırken bazı Gürcü feodallerin tavassutuyla anlaşma sağlanarak muhasara kaldırıldı. Kuşatma sırasında Cafer b. Ali'ye kendisiyle dostane ilişkileri bulunan Şeddadî emiri Ali b. Musa el-Leşkerî'nin yardım ettiği belirtilmektedir. İbnü'l-Esir de erzakı biten halkın Azerbaycan Müslümanlarından yardım istemeleri üzerine Gürcülerin muhasarayı kaldırmak zorunda kaldıklarını nakletmektedir.

Cafer'in 1046'da ölümünden sonra varisleri Mansur ve Ebu'l-Heyca, şehir meclisi ile girdikleri iktidar mücadelesini kaybettiler ve Tiflis dışına çıkarıldılar. Bundan sonra şehir meclisi, Tiflis'i Bagrat'a teslim etti. Şehrin tesliminin kararlaştırıldığı sırada Bagrat'ın Daru'l-Celal iç kalesiyle iki kule burcunu ele geçirmiş olduğu veya Batı Gürcistan'da Bizans'ın elindeki Anakopia'nın muhasarası ile meşgul olduğu, fakat Tiflis daha önemli olduğundan kuşatmayı kaldırıp buraya gelerek şehri teslim aldığı şeklinde değişik değerlendirmeler bulunmaktadır. Şehrin Bagrat'a teslimine karşı çıkan İsanî mahallesi halkı ise Kür nehri üzerindeki köprüyü yıkarak

mücadeleye devam ettiler. İسانی'de direnen Müslüman aristokratlardan sonra Liparit'in de mücadele başlatması sebebiyle Bagrat, şehri uzun süre elinde tutamadı. Fakat 1048'de şehir meclisi bir kez daha ona şehri teslim edeceğini bildirdi. Bu sırada Liparit'in esir olarak Selçukluların elinde bulunması sebebiyle rahatça aldığı şehri, Liparit'in serbest bırakılmasından sonra 1051'de yeniden terk etti.

Gürcülerin Tiflis'i ele geçirmek için yoğun çaba harcadıkları dönemde Abbasiler giderek zayıflamakta, buna mukabil kısa sürede İslam dünyasının en güçlü devleti haline gelecek olan Büyük Selçuklular tarih sahnesine çıkmakta idi. Selçuklular kendilerinden çok daha güçlü Gazneli ordularını Dandanakan Savaşı'nda (1040) hezimete uğratıp bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra batıya yöneldiler ve Bizansla büyük bir mücadeleye giriştiler. Daha önce Çağrı Bey komutasında Doğu Anadolu'ya gerçekleştirilen keşif seferinden sonra önemli miktarda Türk toplulukları daha batıdaki bölgelere hareket etmişlerdi ve bu hareketlilik devam ediyordu.

Doğu sınırındaki gelişmeleri kaygıyla izleyen Bizans imparatoru IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055), Liparit komutasındaki bir orduyu, 1045 sonbaharında Şeddadilerin merkezi Duvin'e gönderdi. Fakat, Tuğrul Bey'in gönderdiği Kutalmış emrindeki kuvvetler tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu başarıdan sonra Arslan Yabgu'nun oğlu Hasan'ın komutasında ileri harekete devam eden bir Selçuklu birliği Pasinler'in fethine girişti. Fakat Hasan, Liparit tarafından pusuya düşürülerek şehit edildi. Bunun üzerine Tuğrul Bey, İbrahim Yınal komutasındaki bir orduyu Bizans'a karşı gönderdi. Liparit'in de destek verdiği Katakalon emrindeki Bizans ordusu, Selçuklular tarafından Hasankale yakınlarında büyük bir yenilgiye uğratıldı ve Liparit'in de aralarında bulunduğu çok sayıda kimse esir alındı (18 Eylül 1048). Liparit, Selçuklu başkentine Tuğrul Bey'in yanına götürüldü. Onun esir düşmesiyle Bizans, bölgedeki en önemli müttefikini kaybetmiş oldu. O, Selçuklulara karşı olduğu gibi Bagrat'a karşı da iyi bir müttefik idi. İmparator onu serbest bıraktırmak için Tuğrul Bey nezdinde yoğun çaba harcadı. Çünkü Liparit,

Bizansın bölgedeki temsilcisi konumunda idi.

Değerli hediyelerle bir elçi gönderen imparator, Selçuklu sultanından Liparit'i fidyeye karşılığı serbest bırakmasını istedi. Fakat Tuğrul Bey onu fidyeye almadan serbest bıraktı. İki yıllık esaretten sonra serbest bırakılan Liparit, değerli hediyelerle imparatora gönderildi. Liparit'in yanına gelmesine sevinen imparator da, onu kıymetli hediyelerle Gürcistan'a gönderdi. Tuğrul Bey'in Liparit'i Müslüman olmaya çağırdığını kaydeden Vardabet, esir prensin ne istediğini soran sultana, "Eğer tacirsen beni sat, cellatsan beni öldür ve eğer padişahsan beni bedelime mukabil serbest bırak" dediğini, sultanın da cevaben "Ben ne seni satın alacak tacir, ne de senin celladın olmak isterim; ben bir padişahım, istediğin yere gitmek için serbestsin" diyerek onu serbest bıraktığını belirtmektedir.

Tuğrul Bey, Liparit ile birlikte anlaşma yapmak üzere kendi elçisi Şerif Nasıruddin b. İsmail'i imparatora gönderdi. Yapılan anlaşma ile imparator, İstanbul'daki camiyi tamir ettirerek halifenin göndereceği bir imam tarafından beş vakit namaz kıldırılmasına müsaade etmiş ve burada Tuğrul Bey adına hutbe okutmuştur. Daha önce Abbasilere ödenen yıllık verginin Selçuklulara ödenmesi şartı ise kabul edilmemiştir. Bu anlaşma Tuğrul Bey'e İslam dünyasında büyük ün kazandırdı. İstanbul'daki caminin yeniden ibadete açılmasıyla halife ve Müslümanlar nezdindeki itibarı arttı. Ayrıca bu zafer Türklerin Anadolu'ya girmelerine de imkan vermiştir. İbnü'l-Esir, Türklerin savaştan önceki akınlarla Trabzon'a kadar ulaştıklarını, bu zaferden sonra da Tuğrul Bey öncülüğünde Anadolu'ya girdiklerini kaydetmektedir.

Bir süre sonra 1054 yılında Azerbaycan'a bir sefer düzenleyen Tuğrul Bey, Şeddadî emiri Ebu'l-Esvar'ı itaat ettirdi. Tebriz ve Gence'de adına hutbe okuttuktan sonra ise Erciş'e hareket etti. Azerbaycan seferine çıktığı sırada Kutalmış da Kars üzerine yürümüştü. Bu sefer sırasında Selçuklu atlıları Orta Çoruh boylarına kadar ulaştılar.

Alparslan'ın Kafkasya Seferleri

Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına çıkan Alparslan (1064-1072), Gürcü beldelerinin isyan ve azgınlık içinde olduğunun bildirilmesi üzerine Gürcistan seferine çıktı. Şubat 1064'de başlayan bu sefere "Rum Gazası" da denilmektedir.

Nahçıvan'a gelen ve burada sefer için gerekli hazırlıkları yapan Alparslan, Gürcistan içlerine yürürken, oğlu Melikşah ve veziri Nizamülmülk'ü de Bizans sınırındaki kalelerin fethiyle görevlendirdi. Gürcülerin elindeki Sürmari Kalesi ve Meryemnişin şehri Melikşah ve Nizamülmülk emrindeki kuvvetler tarafından zaptedilirken, Sübizşehr ve Aâl-Lâl şehirleri de Alparslan tarafından ele geçirildi. Sultan daha sonra Ani ve Kars üzerine yürüdü.

Trialet'e, oradan Kvelis-Kür'e, sonra Şavşat yoluyla Tao yöresine ve Gürcü kralının kaçması üzerine Ahilkelek'e gelerek burada Melikşah-Nizamülmülk kuvvetleriyle birleşen Alparslan, şehri kuşattı. Mukavemeti kırılan şehir, Selçuklu orduları tarafından ele geçirildi.

Ahilkelek'in fethedilmesi üzerine Lori prensi Kvrike (Georgi) Selçuklulara tabi olmayı ve cizye ödemeyi kabul etti. Urfalı Mateos ise Alparslan'ın Kvrike ile daimi sulh yapıp onu Lori'ye gönderdikten sonra Gürcistan topraklarına girdiğini kaydetmektedir. Ahilkelek'in fethinden sonra Lori ve Borçalı Terekemelerinin toptan Müslüman oldukları belirtilmektedir.

Alparslan, Ahilkelek'in fethinden sonra Doğu Anadolu'nun en müstahkem şehri Ani'yi kuşattı ve bir aylık kuşatmadan sonra 16 Ağustos 1064'de ele geçirdi. Surda açılan gedikten Selçuklu ordusu şehre girdikten sonra Bizans ordusundaki Gürcü generallerden Bagrat ve Greguvar iç kaleye çekilerek müdafaaya devam ettilerse de sonunda teslim olmak zorunda kaldılar. Şehirde Selçuklu idaresini temsil için bir emir ve garnizon bırakıldı. Böylece burada, 1044'deki ilhaktan itibaren sürmekte olan Bizans hakimiyeti sona ermiş oldu.

Ani'nin fethi İslam dünyasında büyük bir sevinçle karşılandı. Halife, Alparslan'a tebrik ve teşekkür mektubu yazdı. Fetihden sonra şehirdeki katedralin tepesindeki haçın alınarak Nahçıvan Camii'nin kapısının eşiğine konulduğu, ayrıca Alparslan'ın katedrali camiye çevirerek 20 Ağustos günü burada ilk Cuma

namazını kıldığı belirtilmektedir. İbnü'l-Esir de büyük ve mamur bir şehir olarak tavsif ettiği Ani'de beş yüzü aşkın kilise bulunduğunu zikretmekte, buraya yakın Seylvürde ve Nevre adlı iki belde halkının Müslüman olarak manastırlarını camiye çevirdiklerini kaydetmektedir.

Ani'nin düşmesi üzerine Kars prensi Gagik, Alparslan'ı Kars'a davet ederek itaatini bildirdi. Ayrıca Selçuklu ordularının Gürcistan'a girdiğini duyunca Kaheti seferini yarıda keserek Kartli'ye dönmüş olan Gürcü kralı Bagrat da bu sefer sonunda elçi gönderip barış istedi. Sultan da her yıl cizye ödemesi şartıyla itaatini kabul etti.

Bu seferin önemli sonuçlarından biri de Alparslan'ın Bagrat'ın yeğeni ile evlenmesidir. Alparslan Ahilkelek'de bulunduğu sırada ona elçi gönderip yeğeni ile evlenmesine yardımcı olmasını istedi. Sultanın istediği Bagrat'ın kız kardeşinin kızı, aynı zamanda Ermeni kralı Kvrike'nin de kardeşinin kızıydı. Selçuklularla akrabalık kurarak sınırları emniyete almayı hedefleyen Bagrat'ın da desteğiyle bu evlilik gerçekleşti. Sıbt İbnü'l-Cevzî ise, bu evliliğin 1068 seferi sırasında gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu seferin önemli sonuçları arasında Samşvilde'nin fethi, Selçuklu akıncılarının Şavşat, Klarceti ve Tao'dan geçerek Panaskert'e kadar ulaşmalarının yanı sıra Kaheti kralı Ağsartan'ın Bagrat'a karşı Selçukluların yanında yer alması gibi hususlar da sayılabilir.

Alparslan, Şirvan'daki karışıklıkları önlemek, bütün Azerbaycan'ı Selçuklu hakimiyetine almak ve önünden kaçan İbrahim Yınal'ın kardeşi Er-Sıgın'ı takip etmek maksadıyla 1068 yılında ikinci kez Kafkasya seferine çıktı. Önce Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde hüküm süren küçük prenslikleri ve Şeddadî emirlerini itaat ettirdi. 1068 baharında Gence'ye gelen sultan, buranın hakimi Fadlun b. Ebu'l-Esvar'ın itaatinden sonra Dağıstan'a yürümek istedi. Fakat çok kar yağması sonucu bazı asker ve hayvanların ölmesi üzerine Gence'ye döndü. Tiflis emiri İbn Cafer, bağlılığını bildirmek üzere mal ve atlar getirdi. Sultan daha sonra Gürcistan topraklarına girdi.

Selçuklu ordularının gelişini haber alan ve bu sırada Kaheti'yi ele geçirmek üzere bölgede bulunan Bagrat, derhal Kartli'ye çekildi. Bagrat'la ihtilafı bulunan Kaheti'deki Gürcü feodal beyleri ise sultana itaat ettiler. Hatta Kaheti kralı olan Bagrati hanedanından Gagik'in oğlu I. Ağsartan zengin hediyelerle sultanın yanına giderek itaatini bildirip vergi vermeyi taahhüt ettiği gibi Müslüman olduğunu da açıkladı. Bundan memnun kalan Alparslan da Kaheti'yi yeniden ona verdi ve kendisini Kaheti kralı olarak tanıdı.

Alparslan, Kaheti'de üç hafta kaldıktan sonra Tiflis üzerine yürüdü. Kartli'ye yönelik Selçuklu saldırıları 10 Aralık'ta başladı. Alparslan'ın yanında müttefiki Ağsartan'ın yanı sıra Ermeni kralı Kvrike, Tiflis emiri Cafer ve bölgedeki diğer tabi prensler de vardı.

Kartli bölgesinde ilerleyen Alparslan Tiflis'i alarak burada bir cami inşa etti. Bütün Kartli ele geçirildikten sonra Selçuklu atlıları Gürcistan'ın iç bölgelerine akınlar düzenlediler ve İmereti'ye kadar olan bölgeleri tahrip ettiler. Alparslan, ordusuna dönüş emri vermeden önce Tiflis ve çevresini Gence emiri Fadlun'a, Ani'yi de Minuçehr b. Ebu'l-Esvar'a verdi. Vardabet, Fadlun'un Alparslan'a altınla müzeyyen çiçekli resimler vererek Ani'yi aldığını ve küçük yaştaki torunu Minuçehr'e verdiğini kaydetmektedir.

Bu sefer sırasında Bagrat'ın Alparslan'a itaat ettiği belirtilmektedir. Sultan, Kartli'den Kars'a geçtiğinde Bagrat'ın elçisi Yovane burada kendisiyle görüşerek kralın barış teklifini iletti. Bagrat bu sırada sığınmış olduğu Abhazya'da bulunuyordu ve savaşı göze alamadığından Yovane'yi Alparslan'la barış yapması için görevlendirmişti. Teklifi kabul eden sultan, kralın vergi vermesini ve teslim olmasını şart koştu, fakat kış şartları giderek ağırlaştığından Bagrat'ın cevabını beklemeden Gürcistan'dan ayrıldı. Alparslan'ın Karahanlı hükümdarının ölüm haberi üzerine geri döndüğü de belirtilmektedir.

Bagrat, Alparslan'ın Gürcistan'dan ayrılmasından sonra 1069 baharında Kartli'ye gelerek İسانی'de karargah kurmuş olan Fadlun'un üzerine yürüdü. Yenilerek Kaheti'ye kadar çekilen

Fadlun, burada Kaheti kralı Ağsartan tarafından esir alındı. Fadlun, serbest bırakılmasını temine karşılık Tiflis ve Yora'daki birkaç kaleyi Bagrat'a vermeyi kabul etmek zorunda kaldıysa da Alparslan'ın arabuluculuğuyla özgürlüğüne kavuştuğu için bu anlaşma tatbik mevkiine konmadı. Bundan sonra Fadlun'a ait bölgelere karşı düzenlediği saldırılarda kayınbiraderi Oset kralı Dorgholeli'den büyük destek alan Bagrat, Tiflis'i ele geçirdi, fakat yıllık vergi vermeleri şartıyla burayı Caferi hanedanının mirasçılarına bıraktı. Tiflis'in Gürcüler tarafından ele geçirildiğini duyan Alparslan, kendisi Mısır'a Fatımiler üzerine yürüdüğü için Sav Tegin'i Kafkasya'ya gönderdi ve bu sefer ile Kafkasya'da Selçuklu hakimiyeti güçlenmiş oldu. Böylece Gürcüler de yeniden itaat altına alınmış oldular (Nisan-Mayıs 1069). Alparslan bundan sonra Anadolu'da Bizans'a karşı önemli bir mücadeleye girişti. Onun döneminde Gürcistan'a yeni bir sefer düzenlenmedi. Malazgirt Savaşı'nda Bizans ordusunda Gürcülerin bulunması ve savaş öncesi Bizans imparatoru IV. Romanos Diogenes'in Erzurum'a vardktan sonra yirmi bin askerini Gürcistan'a göndermesi gibi hususlar da yeni bir sefere yol açmadı. Savaşın büyük bir zaferle sonuçlanması üzerine Bizans'ın batıya doğru çekilmesi ve Gürcistan ile neredeyse sınırının kalmaması, Selçuklulara karşı bir ittifak ihtimalini de ortadan kaldırmış oldu.

Melikşah Dönemi Gürcülerle İlişkiler

Malazgirt zaferinden bir yıl sonra hem Selçuklu hem de Gürcü tahtı el değiştirdi. Aynı yıl içinde Alparslan'ın yerine oğlu Melikşah (1072-1092) Selçuklu sultanı olurken, Gürcistan'da da Bagrat'tan sonra oğlu II. Giorgi (1072-1089) tahta çıktı. Melikşah, Şeddadiler ülkesindeki karışıklıklar ve Gürcü kralı Giorgi'nin itaatsizlik haberleri üzerine 1076'da Kafkasya'ya bir sefer yaparak bütün bölgeyi Sav Tegin'e verdi. Bu sefer sırasında Selçuklu orduları Tiflis'i bir kez daha aldılar. Seferden döndükten sonra Gürcü kralının tekrar itaatten ayrıldığını ve eski Ani kralı Gagik'in bağımsızlık için

harekete geçtiğini haber alan Melikşah, ikinci kez Gürcistan seferine çıkarak Sav Tegin'in durumunu takviye etti (1078-1079).

Bu seferlere rağmen Doğu Anadolu'nun fethi tamamlanmamıştı. Çünkü Erzurum ve çevresi Bizans'ın Gürcü asıllı generallerinden Grigor Bakuryan idaresindeydi. Melikşah bu sebeple Emir Ahmed komutasında bir orduyu 1080'de bölgeye gönderdi. Emir Ahmed, Kars, Oltu ve Erzurum'u aldı ve Giorgi'nin bulunduğu Kveli Kalesi'ne yürüdü. Esir düşmekten son anda kurtulan kral, Batı Gürcistan'a çekildi. Türk orduları Kutais'e kadar Acara bölgesini, Çoruh vadisini ve Karadeniz sahiline kadar olan yerleri tamamen alarak Trabzon'a ulaştılar.

Bu gelişmelerden sonra Kral Giorgi, Selçuklu başkentine giderek Melikşah'a bağlılığını bildirdi. Hakimiyeti Batı Gürcistan'la sınırlı olan Giorgi'nin mahalli Gürcü beyleri üzerindeki otoritesi de zayıflamıştı. Melikşah, Kaheti ve Hereti'yi verdiği Giorgi'yi bir Türk birliğiyle Gürcistan'a gönderdi. Türk-Gürcü müttefik orduları Kaheti'deki Vejina Kalesi'ni kuşattılar. Kuşatma devam ederken kış yaklaşıncı Giorgi avlanmak üzere Batı Gürcistan'a gittiği için kale alınamadı, fakat Türk birliği bölgeden ayrılmadı. Kaheti kralı Ağsartan, ülkesinin Giorgi'ye verildiğini öğrenince İsfahan'a gidip sadakatini yineledi ve ülkesi yeniden kendisine verildi. Bu seferlerden sonra Selçuklular, devamlı olarak Gürcistan'a yerleşme faaliyetlerine başladılar. Her ilkbaharda Türk toplulukları Gürcistan'ın çeşitli yerlerine yayıldılar. Melikşah dönemi, mahiyet itibarıyla Selçuklu-Gürcü ilişkileri açısından çok önemlidir. Çünkü Didi Turkoba (Büyük Türklük) olarak adlandırılan Türk topluluklarının Gürcistan'a yerleşmeleri bu dönemde olmuştur. Ahmet Cevdet Paşa, Melikşah'ın zaptettiği yerlerde Gürcistan sınırından Hazar denizi sahillerine kadar Dağıstan'da birçok Türk topluluğunun iskan ettirildiğini belirtmektedir. Şengelia, bu döneme kadar ganimetle yetinen Selçukluların, Melikşah döneminde aileleriyle birlikte Gürcistan'a yerleştiklerini, Gürcülerin ise bunu engelleyecek güçte olmadıklarını söylemektedir.

Bundan sonra Melikşah döneminde Gürcistan'daki Selçuklu hakimiyetini tehlikeye sokacak gelişmeler olmadı. 1084'de ölen Ağsartan'ın yerine Kaheti kralı olan oğlu Kvrike de Selçuklu tabiliğini devam ettirdi. Ermeni müellif Vardabet'in sulhperver ve Hristiyanları seven bir sultan olarak nitelediği Melikşah 1092'de öldüğünde Gürcistan'daki Selçuklu hakimiyeti zirve noktasındaydı.

Gürcistan'da Selçuklu Hakimiyetinin Zayıflaması

Melikşah'tan sonra Selçuklu hanedanı, sonu gelmez bir rekabete ve dahili mücadelelere sürüklendi. Melikşah Nizamülmülk'ün de tavsiyesiyle büyük oğlu Berkyaruk'u veliaht tayin etmişti. Fakat hanımı Terken Hatun, çeşitli yollara baş vurarak beş yaşındaki oğlu Mahmud'u tahta çıkarmayı başardı. Bundan sonra harekete geçen Nizamülmülk'ün adamları da onbir yaşındaki Berkyaruk'un (1092-1104) sultanlığını ilan ettiler. Bu mücadelede başarılı olan Berkyaruk, önce sultanlığını ilan eden Suriye meliki Tacuddevle Tutuş, daha sonra Horasan meliki diğer amcası Arslan Argun'la uğraşmak zorunda kaldı. Bundan sonra Azerbaycan meliki kardeşi Muhammed Tapar Selçuklu tahtını ele geçirmek için harekete geçti. Bir yandan onunla diğer yandan Haçlılarla mücadele eden Berkyaruk, genç yaşta veremden vefat edince yerine oğlu II. Melikşah geçti. Fakat ülkesinde hakimiyet sağlayamadı ve Muhammed Tapar (1105-1118) Selçuklu sultanı oldu. Onun yerine geçen oğlu Mahmud, tahtı amcası Sencer'e (1118-1157) bırakıp Irak Selçuklularının kurucusu olarak amcasına bağlı kaldı. Eski ihtişamından çok uzak bir görüntü ile bir süre daha devam eden Büyük Selçuklu Devleti, Sencer'in 1153'de Oğuzlara esir düşmesi ve 1157'de vefatı ile yerini bu topraklar üzerinde kurulan yeni devletlere bırakarak tarih sahnesinden çekilmiş oldu. Selçukluların dahili mücadelelerle zayıflayıp çöküş sürecine girdikleri dönemde, bu gelişmelere paralel olarak Gürcistan'da bağımsızlık ve güçlü devlet olma yolunda önemli adımlar atıldı. Giorgi'den sonra tahta çıkan David (1089-1125), devleti yeniden yapılandırma çalışmalarına hız verdi. Orduda

reform yaparak milis kuvvetlerden düzenli bir ordu kurdu. Gürcü feodalitesi de, onun tesiriyle yeniden yapılanma sürecine girdi. Suny'nin de belirttiği gibi Gürcü kralları ile vasalları bir feodal hiyerarşiye bağlanma sürecinde düşmanlar gibi savaştılar. Bu mücadelede kralı destekleyen Gürcü Kilisesi de merkezi idarenin güçlenmesine yardımcı oldu.

Selçukluları, Gürcistan'dan çıkarmak isteyen David, bu hususta başarılı oldu. Yukarıda ifade edildiği gibi bunun için şartlar da müsait idi. Haçlı seferlerinin başlamasıyla Kafkasya'daki Selçuklu- Gürcü ilişkileri yeni bir safhaya girdi. Selçuklu ülkesindeki karışıklıklardan yararlanan David, Papa öncülüğünde İslam dünyasına karşı tertiplenen Haçlı seferlerinin başladığı dönemde komşu İslam beldelerine saldırılar düzenledi. Gürcistan'ı Haçlıların bir üssü haline getirdiği iddiası tartışmaya açık olmakla birlikte Birinci Haçlı Seferi'nin başarılı olmasından sonra Selçuklu tabiliğinden çıkmaya karar verdi ve 1104'den itibaren bunun için vesileler aramaya başladı. Selçuklulara ödediği vergiyi kesti. 1104'de Kaheti'yi, 1110'da Samshe'yi ve Aşağı Kartli'deki bazı kaleleri, 1115'de Tiflis'in doğusundaki ikinci önemli kale olan Rustavi'yi ve 1118'de de Lori'yi ele geçirdi. Onun bizzat yönettiği akınlar neticesinde Türk topluluklarının bir bölümü Gürcistan'dan çıkmak zorunda kaldı. 1120'de Şirvan'a saldıran David, Kabala'yı ve ardından Berda'yı aldı. Bundan sonra Kafkasya Türkleri sultandan Gürcülere karşı yardım istediler. Artukoğlu İlgazi ile Erzen beyi Toğan Arslan Erzurum'a geldiler ve burada kendilerine katılan Saltuklu Emir Ali ile birlikte Tiflis üzerine yürüdüler, fakat Gürcülere mağlup oldular. Türklerden önce Didgori yakınındaki Manglisi yaylasına gelerek burada mevzilenen Gürcüler, ani bir saldırı ile 1121'de büyük bir zafer kazandılar. Ve bu başarı onlara, Tiflis üzerine yürüme konusunda büyük bir cesaret verdi.

Bundan sonra Tiflis'i kuşatan David, şehri 1122'de ele geçirdi. Tiflis halkının "İslam örneğinde para kestirilmek ve camiler ile ibadetlerine dokunulmamak" şartıyla 14 Ağustos 1122 günü teslim oldukları belirtilmektedir. İbnü'l-Esir,

şehir düşmeden önce Tiflis halkının şehrin kadısı ile hatibini Gürcülere göndererek eman dilediklerini, fakat teklifin dikkate alınmadığını ve hatta kadı ve hatibin öldürüldüklerini zikretmektedir.

İlk gün Müslümanları ağır bir şekilde cezalandırma yoluna giden David, daha sonra bir bildiriyle af ilan etti. Fakat Müslümanlar için af çıkarılmadan önce şehir üç gün boyunca yağmalandı. Af çıkarılması ve Müslümanlara iyi davranılması Tiflis'teki Müslüman nüfusun yoğunluğu ve şehrin iktisadi hayatındaki etkinliklerini gösteren bir husus olarak değerlendirilebilir. Gürcülerin Alparslan ve Melikşah döneminde itaate alınmasından sonra Tiflis'in camileri, medreseleri ve önemli miktardaki Müslüman nüfusuyla bir İslam şehri haline geldiği belirtilmektedir. Bunda şehre Selçuklulardan önce beş asır boyunca hakim olan Müslüman Arapların payını da unutmamak gerekir. Tiflis'teki yaklaşık beş asırlık Arap-İslam hakimiyeti böylece sona ermiş oldu. Fakat Tiflis'te Müslümanların etkisi daha uzun süre muhafaza edildi ve hatta şehrin hayatında önemli rol oynamaya devam eden Müslümanlara Gürcü hanedanı tarafından bazı ekonomik ve dini kolaylıklar da sağlandı. İbn Havkal, Gürcü idaresinde Müslümanların dinlerini serbestçe yaşadıklarını ve ezanların açıktan okunduğunu belirtmekte, Kazvinî de "Kür nehrinin bir yakasında ezan okunur, diğer yakasında ise çanlar çalar" diyerek Tiflis halkının dinî özgürlüğüne işaret etmektedir.

David, Tiflis'i ele geçirdikten sonra başkenti Kutais'ten buraya taşıdı. Bundan sonra Gürcüler bölgede önemli bir güç haline geldiler ve Arran, Azerbaycan ve Ahlat'a kadar saldırılar düzenlediler. Haçlılar da, Gürcistan'ı Hristiyanlığın doğudaki kalesi olarak görmeye başladılar.

Tiflis'in Gürcülerin eline geçmesinden sonra Müslümanlar, ilk Irak Selçuklu sultanı Mahmud'dan yardım istediler. O da 1122 yılı Kasım ayını Tebriz'de geçirdikten sonra Gürcülere karşı bir ordu sevk etti, fakat Tiflis Gürcülerden alınamadı.

Tiflis'ten sonra bölgedeki en önemli şehirlerden biri olan Ani de Gürcüler tarafından ele geçirildi. 1124 yılında David'i çağıran Hristiyanlar, Ani'yi ona teslim ettiler. Altmış

yıldır Müslümanların elinde bulunan şehir Gürcülerin eline geçmiş oldu. Müslüman Şeddadi hanedanının 1072'de şehri Selçuklu sultanından satın almasından sonra bazı fasıllara rağmen şehir onların elinde kalmıştı. Şehir ele geçirildikten sonra Ani'de cami olarak kullanılmakta olan büyük kilise, tekrar eski haline dönüştürüldü. Kubbesindeki hilal indirilerek yerine haç konuldu. Şehrin ele geçirilmesi sırasında Gürcülerin yirmi bin Müslümanı öldürdükleri kaydedilmektedir. Horasan'da hüküm süren Sultan Sancar'ın 1126'da Şeddadi emiri Fadlun'a asker vererek bölgeye gönderdiği ve Ani'nin geri alındığı belirtilmektedir. 1125'de ölen David, dindar ve adil bir hükümdar olarak tavsif edilmekte, İslam dinine karşı hürmetkar davrandığı ve Hristiyanları, Müslümanların dini hissiyatını rencide edecek hareketlerden men ettiği belirtilmektedir. Arapça ve Farsça bilen kralın bu dillere hakimiyetinin Müslüman alimlerle kendi dillerinde akademik münazaralar yapabilecek kadar iyi olduğu ifade edilmektedir. David, Melikşah döneminde Gürcistan'a yerleştirilmiş olan göçebe toplulukları ülkeden çıkardığı gibi Tiflis'i alarak Gürcistan'ı adeta yeniden kurduğu için kurucu anlamına gelen Ağmaşenebeli lakabı ile anıldı.

Kral David'in başarısında Selçukluların eski güçlerini yitirmiş olmasının rolü inkar edilemez. Fakat burada onun başarısının diğer sebepleri üzerinde de kısaca durmak gerekir. David, tahta çıktığında ordusunun yeterince güçlü olmadığını gördü. Selçuklularla yapılan savaşlar, Gürcülerin askeri gücünü çok zayıflatmıştı. Sahip olduğu milis kuvvetler moral olarak güçlü değildiler ve Selçukluların yenilmezliğine inanıyorlardı.

Yeni ve zinde bir askeri güce ihtiyaç duyan David, Kuzey Kafkasya'da bulunan Kuman-Kıpçak Türklerinden yararlanmayı düşündü. Kendisi Kuman beyi Atrak'ın kızı ile evli olduğundan onlarla yakın münasebeti vardı. Rus knezi Vladimir Monomakh tarafından sıkıştırılan Kumanlar, David'in daveti üzerine 1118'de Atrak kumandasında Gürcistan'a gelerek Gürcü kralının hizmetine girdiler. David bunlardan 40 bin kişilik bir süvari birliği oluşturdu. Bu ordular Selçuklulara karşı savaşlarda

Gürcülerle birlikte hareket ettiler ve Gürcülerle birleşen Kıpçaklar, 1120-1121'den itibaren önemli bir siyasi güç olarak ortaya çıktılar. Gürcistan'a yerleşen Kıpçak toplulukları hızlı bir şekilde Hristiyanlaştılar ve asimile oldular. Kuzey Kafkasya'daki bazı olumlu gelişmeler üzerine Atrak, 1125'de yurduna döndüyse de Kıpçakların bir kısmı Gürcistan'da kaldı. David'in ölümünden sonra 1125 yılında Müslümanlar Tiflis'e karşı seferler düzenledilerse de başarılı olamadılar. David'den sonra tahta çıkan Dimitri (1125-1154) döneminde Müslümanların huzur içinde yaşadıkları, kendisi dindar bir Hristiyan olmasına rağmen, Tiflis Camii'ndeki Cuma namazlarına katılarak imamın karşısında bir yere oturduğu ve çıkarken de camiye iki yüz altın yardımda bulunduğu, ayrıca kendi adıyla birlikte halifenin ve Selçuklu sultanının isminin de bulunduğu paralar bastırdığı kaydedilmektedir.

Sonuç

İlk Selçuklu-Gürcü teması, Çağrı Bey'in Doğu Anadolu'ya düzenlediği keşif seferi sırasında olmuştur. Bundan sonra ilişkiler, bir süre Liparit gibi aynı zamanda birer vasal derebeyi olan Bizans ordusundaki Gürcü komutanlar sebebiyle Selçuklu-Bizans ilişkileri çerçevesinde ve dolaylı olarak gelişmiştir. Gürcistan, Selçuklu hakimiyetine Alparslan'ın seferleriyle girmiştir. Bu hakimiyet Melikşah döneminde daha da pekişmiştir. Selçuklu hakimiyeti döneminde Gürcistan'a çeşitli Türk toplulukları gelerek yerleşmişlerdir. Bu durum özellikle Melikşah döneminde bir iskan politikası olarak yürütülmüştür. Melikşah'tan sonra ise Gürcistan'daki Selçuklu hakimiyeti, devletin gücüyle doğru orantılı olarak giderek zayıfladı. Selçuklular, ülkenin hanedan üyelerinin ortak malı olduğu şeklindeki geleneksel anlayış sebebiyle dahilî mücadelelere sürüklendiler ve parçalanma sürecine girdiler. Ve bir süre sonra pek çok küçük devlete bölünerek tarih sahnesinden çekildiler. Bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkan Selçukî devletlerin bağımsız hareket etmeleri ve aralarındaki ihtilafların yanı sıra Haçlı Seferleri de

Gürcülerin Selçuklu hakimiyetinden çıkmaları sürecini hızlandırmıştır.

Kafkasya'nın en eski milletlerinden biri olan Gürcüler, Bizans'ın güç kaybetmekte olduğunu görerek Alparslan dönemiyle birlikte Selçuklu hakimiyetini kabul ettiler. Bununla birlikte bağımsızlık için devamlı fırsat kolladılar ve Selçukluların zayıflamaya başlamasıyla birlikte harekete geçtiler. Özellikle David Ağmaşenebeli döneminde devleti güçlendirdikten sonra bağımsız hareket etmeye başladılar. Önce tabiiyetlerinin göstergesi olarak ödedikleri vergiyi kestiler, sonra Selçuklu hakimiyetindeki şehirleri ele geçirdiler. Ve nihayet tarihî ve stratejik önemi büyük olan Tiflis'i de alıp burayı başkent yaparak Moğol istilasına kadar sürecek olan Gürcistan tarihinin en parlak dönemini de başlatmış oldular.

Yrd. Doç. Dr. Nebi GÜMÜŞ,

Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi /
Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 4 Sayfa: 713-721. Taryhy makalalar